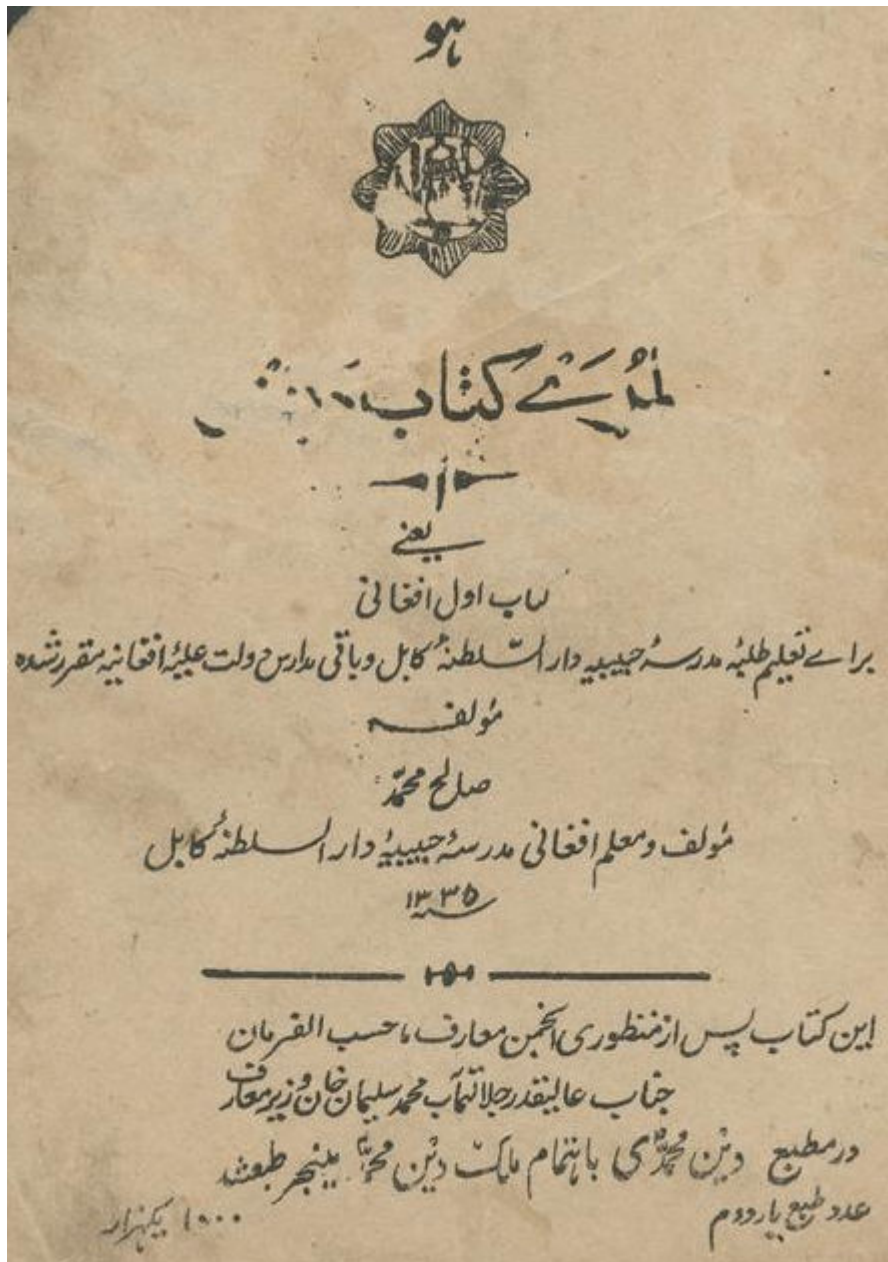

زبان افغانی یا زبان پشتو؟

قسمتهای از "کتاب اول افغانی" چاپ سال 1917 م (1335 ق) در عهد امیر حبیب الله و "کتاب دوم خود آموز یا معلم پشتو" چاپ سال 1935 م (1314 ش) در عهد ظاهر شاه را از "کتابخانه دیجیتال افغانستان" بدون تبصره اضافی خدمت هموطنان تقدیم میکنم تا علاقمندان تاریخ و زبان کشور آنرا مطالعه نموده و خود قضاوت نمایند!

1335 قمری مطابق 1917 میلادی

تمہید

امروز کہ از حسن توجہ پادشاہ معارف پناہ ما اعلیٰ حضرت شہر یار
دیانت شعار علم دوست ہنر پرور ہدایت آئین (سراج الملتہ والدین)
بمقتضائے سراجیت شان انوار علوم و معارف چون اشعہ شمس
خاوری بہ وطن دیانت مسکن مایعنے خاک پاک «افغانستان»
را حرق انوار ضیاء شہر شاہراہ ترقی و تمدن نمودہ است - بیت :-
دسراج پہ نور روشن دای کہ خیبر دای کہ کھسان دای
کہ از آنجملہ قوام و انتظام مکاتب ابتدائیہ و مدارس عدیدہ است
کہ در تحت نظارت جلیدہ حضرت عالی متعالی جناب ناظر معارف
دسردار عنایت اللہ خان (معین السلطنہ صاحب انجم کہ باغبان
گلستان علوم و معارف، و سخا در دبستان فنون و صنایع است)؛

نمائے تازہ یافتہ۔ و ہمت والا نہت ذات سامی خویش را
 دارہ بر طبق رضاے اعلیٰ حضرت والا در ترفیع و تعالیٰ معارف
 نزول فرمودہ و میفرمایند۔ بیت :

نبہ معین السلطنۃ دئی دَعرفان دَباغ باغبان دئی
 کہ اولاد وطن عزیز ما سرگرم تحصیل علوم دینیہ و فنون جدیدہ و
 آموختن السنۃ متفرقہ عربی۔ فارسی۔ ترکی۔ اُرو۔ انگلیسی بودہ۔ تا
 گرد جہل و نادانی دینی و دنیوی را از چھرہ محبوبہ «وطن» بر آب
 علم و دانائی شستہ۔ قامت رعناے وطن بجلیہ علوم و فنون آراستہ
 و پیراستہ گردد!

پُر ظاہر است کہ جمیع ترقیات مادی و معنوی دول و ملل موقوف
 بر تحصیل معارف و تکمیل علوم و فنون است۔ خاصہ دیر عصر کہ مدار
 کلی مدنیّت و سنجاح و سعادت مربوط و منوط بر این امر جلیل گردیدہ ؛
 چنانچہ ترقیات محر العقول عصر حاضر بر اے العین مشاہدہ میشود۔

بله از اثر منفعت بخش فیض عام حضرت علم ، به هر زبان که باشد
 هیچکس به چه صورت انکار کرده نمیتواند ؛ مگر چون بلسان اصلی خود ملت
 آموخته شود ، بسیار سودمند دفانده رسان میباشد ؛ زیرا که در زبان
 غیر علاوه بر آموختن اصل علم یک تکلیف دیگر هم موجود است ، که
 آن عبارت از یاد گرفتن خود همان ضایع میگردد - و برخلاف آن اگر
 دو چند عمر انسان در تحصیل همان ضایع میگردد - و برخلاف آن اگر
 علم در زبان مادری خود انسان باشد ، در آن صورت خیلی سهولت
 زیاده در آن وقت همه توجه انسان تنها بجانب نفس علم معطوف میگردد
 غیر از آن بر اصطلاحات زبان غیر کما بینعی و قوف یافتن چنان
 یک تکلیف دشوار نیست که در یک سال و دو ساله سهل و
 آسان گردد ؛ و له بمقابل آن در زبان اصلی و ذاتی ملت تصور چنین
 تکلیف احتمال وجود هم ندارد ؛ و علاوه برین ما زبان اصلی ملت خود را
 سرپرستی کردن و صفی از اوصاف اقوام زنده و ملل زبیا تست

چه اگر زبان اصلی یک ملت معدوم گردد؛ نام آن ملت نیز از قهرمت
 اقوام زنده دنیا محو و سترده میشود؛ و وای؛ بر حال چنان ملتے
 که پیش اثرے از وے در صفحہ روزگار یادگانماند !!! ...

از اینجا است که پادشاه خیرخواه وطن پرور نکتہ رس ما اعلیٰ حضرت
 حکمت آئین (سراج الملتہ والدین - امیر حبیب اللہ خان) ادام اللہ
 تعالیٰ ملکہ؛ این نکتہ رفیعہ را مد نظر فرموده، ما زبان فیض رسان
 افغانی را که زبان قومی و ملتی خود ما افغانیان است؛ در نصاب
 تعلیم درج فرموده، ما اجرا و تعلیم آن را در مدرسہ حبیبیہ مبارک منظر
 فرمودند - بیت:

پنیت و مبرہ و کہ دہ ژوندی کما: خدای ددی ژوندی کونہ
 چون در ۳۳ سہ کہ مضمون افغانی در نصاب تعلیم مدرسہ حبیبیہ داخل حکم
 اجراء تعلیم آن صادر گردید؛ این احقر افغانان و خادم مہوطنان
 صلح محمدتف ہاری کہ در زمرہ معلمین مدرسہ موصوف کہ محسوب بودم؛ یا مہضنا

(انجمن معارف) از حضور حضرت عالی (ناظر معارف) جناب معین السلطنه
 صاحب الفهم؛ برائے تعلیم و تالیف زبان افغانی مقرر گردیدیم.
 چون در وطن عزیز ما تا حال پنج یک سلسلہ کتب تعلیمی، و قواعد
 صرف و نحو زبان افغانی موجود نہ۔ بلکہ تعلیم و تعلم آن بالکل معدوم؛ و
 بیچارہ زبان افغانی، در طاق نسیان ماندہ اور زمرہ السنہ مرودہ
 محسوب بود! بیچ کتاب تعلیمی، و قواعد رسم الخطی نہ داشت؛ اینک
 پس از تقرخوش مشغول تالیف و ترتیب کتب تعلیمی آن گشتہ، چند جلد
 کتاب را کہ اول و دوم و سوم باشد او یک جلد کتاب قواعد صرف
 و نحو، سہ بہ (پہنت و صرف و نحو) موافق اصول قواعد تعلیمی بہ نسبت
 طرز آسان، و مختصر تالیف نمودہ، پس از منظوری انجمن معارف
 حسب الامر حضرت ناظر معارف در تعلیم جاری بودہ؛ کتاب
 اول و دوم حاضرًا پہ چاپ رسیدہ، یا قہمانیز عنقریب پہ چاپ ہوندا
 چون ہر زبان بسبب قرب و بعدا مکنہ و اختلاف آب و ہوا تغیرات

اصطلاحات جداگانه دارد؛ در زبان افغانی نیز تغییرات و تبدلات
 مختلفه موجود بوده، هر ملک و هر قوم افغان را اصطلاحی علمیده
 و لغات جداگانه میباشد، چنانچه یوسف زائی، خٹک، کاکاخیل
 هر کدام اصطلاحات جداگانه دارد؛ اگر یک افغان پشاور
 و یک افغان قندهاری دوستی و جلال آبادی با هم نشینند، البته
 تفاوت و تباین در زبان نشان اگر چه همه افغانی است پیدا و نمایان
 خواهد بود؛ دورتر رفت در وطن عزیز خود ما اگر نظر وقت دیده و ملاحظه شود
 افغانی قندهار و پشت رود که اکثریه اقوام درانی اند، و سلیمان خیل که
 در حدود غزنی و مقرب میباشد؛ و وردگ که ما بین غزنی و کابل اند؛
 تفاوت بسیار، و مخالفت نمایان دارد؛ چنانچه تغییر ادا
 حروف در جدول (حروف مخصوصه شکل افغانی) دانسته میگردد؛
 چون نمیرمائی، نسل شاه معارف پناه، ما از خاک پاک قندهار
 و قوم عالی شان (درانی) میباشد؛ و همه بولیهها و باقی قواعد نظامی؛

به افغانی قند مار گفته میشود ؛ و علاوه برینها به اتفاق همه افغانان ، افغانی
 قند مار فصیح تر و شیرین تر ، و نسبت به دیگر افغانیها آسان تر میباشد ؛
 ازان رو در انجمن معارف ، پس از مذاکره بسیار بر این امر اتفاق
 و امرضا نمودند ، که (زبان افغانی قند مار در تعلیم داخل و جاری باشد)
 و همه خط و کتابت به افغانی قند مار باشد ، تا یک وحدت و اتحاد ، و
 یک رنگی در همه افغانان بسبب یک بودن زبان حاصل گردد .

اختتام کلام را بردعای بے ریای بقیای تخت و تخت
 اعلحضرت شمسریار معارف شعار قوم پرور هنر گستر خود مان نموده ،
 ترقی دین و وطن و زبان افغانی خود را از درگاه خداے مهربان
 خود بصد نیاز سئلت مینمایم .

صالحی

بَدَائِيَّةٌ

جناب معلم !

خشتین در صفحہ اول را بنور مطالعہ نموده ، روز اول طلبہ را
الف با و ۸ حرف مخصوصہ الشکل افغانی تعلیم نمایند بچہت ادائی
لفظ نہایت خود نموده ، کما از ابتدا صحیح و درست خوانند باشند .
باز قواعد ہفتگانہ را کہ در صفحہ مقابل نوشتہ شدہ بر آ
طلبہ بیان نموده ، و بدانانند ؛ پس از آن سبق اول شروع
شود ، در ہر جا تکرار و یاد آوری ابتدا بساکن را نموده ، کہ
بہ الف خوانند۔ مثلاً اسنووری نگونید شتووری بگونید
و فرق فتح و فتحہ مالہ و بایع معروف و مجهول را نموده بشند
چو این کتاب ابتدائیت ، اکثریہ لحاظ آموختن
زبان شدہ ؛ امید کہ معلم طلبہ را مر نمایند کہ ہمہ
لغات بل ہر سبق را حفظ نمایند .

قواعد ہفتگانہ ذیل را مطالعہ نمودہ آغاز تعلیم نماید
(۱) در افغانی برخلاف عربی و فارسی ابتدا ایسا کنے آید چون شتوتی
(ستارہ)

(۲) در افغانی برخلاف عربی اجتماع ساکنہاے آید چون ڈیژن (سی) (۲)
(۳) در افغانی علاوہ بر حرکات ثلثہ حرکت چہارم نیز میباشد کہ ما از فتحہ
حالمے نامیم - ویراے آن چنین علامہ (-) مقرر و مخصوص نمودیم
کہ زبرستقیم میباشد - زیر یعنی فتحہ قدرے خمیدگی دارد، و این نداد
راست میباشد، کہ از ذیل بخوبی دانستہ میشود - فتحہ ۲ صمہ
۲ فتحہ حالہ - مثلاً :-

دای «ہست» شلن (۲۰) دای دای «آن یکرد ہست»
(۴) فرق یاے معروف و یاے مجہول کہ ہر جا بشکل علیحدہ نوشتہ شدہ
بخوبی نمودہ شود؛ یاے معروف باین (ی) شکل نوشتہ شدہ
و یاے مجہول بدین (ے) صورت نوشتہ شدہ - باید فرق ہر

چنانچه شاید نموده شود مثال یاسے معروف: دی شخ کوی ؟
 آن یکمرد چپ میکند (۶) مثال یاسے مجهول تہ شخ کوی ؟ (تو چپ میکنی)
 (۵) براسے ضمیر واحد غائب مذکر در ہر جا (و) بیک واو نوشته
 شدہ چون : دی مراغلی و « آن یکمرد آمدہ بود » و براسے
 جمع غائب و جمع متکلم (و) بدو واو چون راغلی و و آمدہ بود
 مو بر راغلی و و (ما آمدہ بودیم)

(۶) (ف) را افغانان (پ) میخوانند چنانچه سفر را (سپہر) میخوانند
 مینویسند

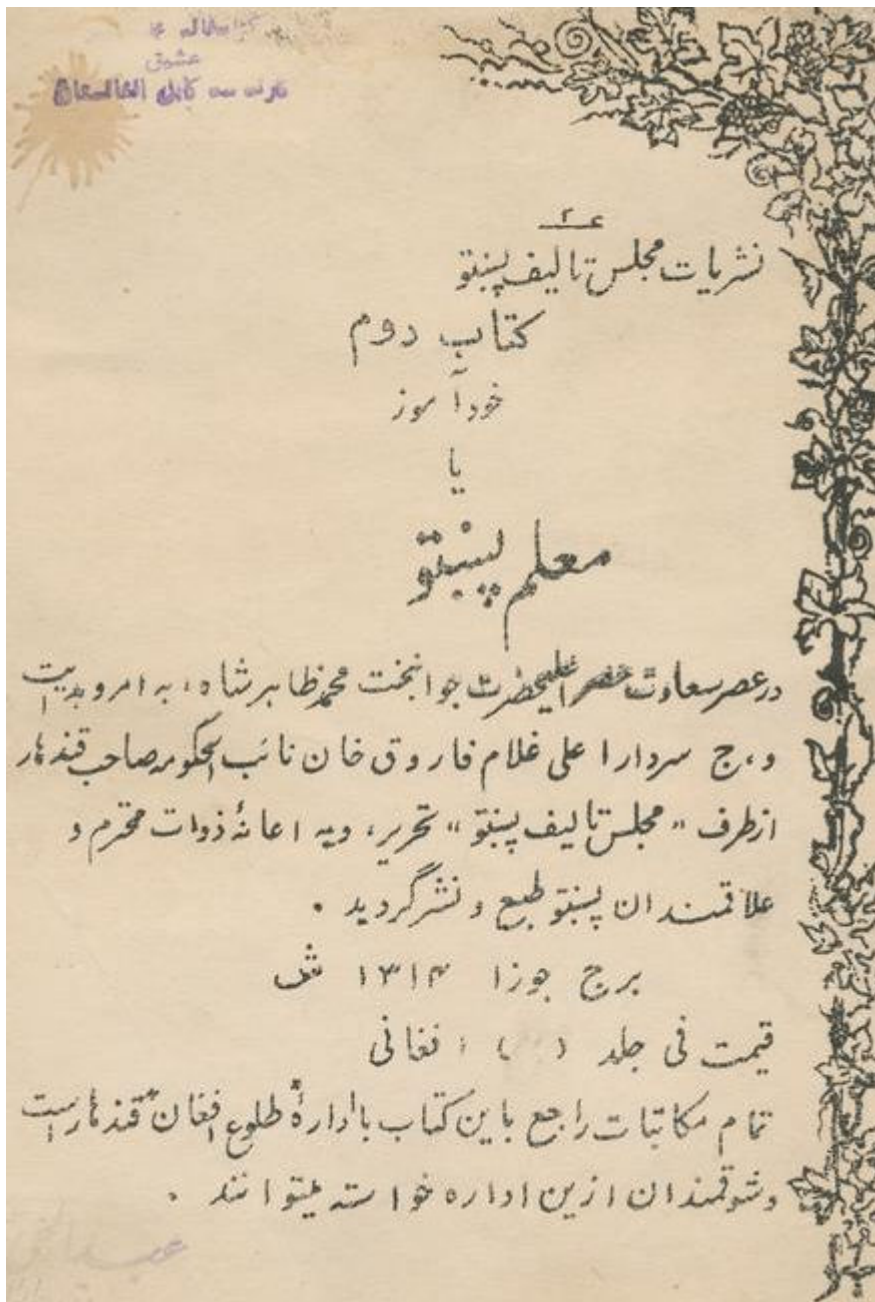
(ق) را (ک) میخوانند - وہ (خ) ہم بدل میکنند چنانچه وقت
 وخت میخوانند، و مے نویسند

(۷) ضمایر متصداً اضافیہ، براسے غائب (بی - یہ) و براسے متکلم
 (می - ہم) و براسے واحد مخاطب (دی - د) ہر دو صورت
 صحیح الاملاست مثلاً (کتاب م - کتاب می - قلم دی - قلم دی - کاغذ بی - کاغذ بی)

جَدْوَلِ حُرُوفِ مَحْضُورَاتِ الشَّكْلِ الْفَعْلَانِي				
حروف الفعالي	نقطه	شکل	نوعی	نوع آن در کلام
ت	ت	تَوَلَّ	همه	ت شبیه زیر حلقه دارد که در آوردن از چینش ت بینویسند
ث	ث	ثَلَوَّ	چهار	ح میباشد سه نقطه بالا سه سر دارد -
ج	ج	جَنَجَه	پنج	ح میباشد یک نقطه بالا سه سر و یک نقطه زیر سر دارد، باید فرق این از خ بخوبی نموده شود.
د	د	دَوَّوِي	دو	د زیر یک حلقه دارد که در آوردن چینش د نوشته میشود
ذ	ذ	ذَرَّ	مرد	ذ زیر حلقه دارد که در آوردن چینش ذ نوشته میکنند
ز	ز	زَبِيْرَة	ریش	ز یک نقطه در میان و یک نقطه زیر دارد این حرف را افغانان با آواز های مختلفه ادای نمایند - چنانچه بعضی طوایف آواز گت و بعضی به آواز یک میان خ گت یا خ گت باشد ادای میکنند که تعلق به سماع دارد - و اما لی قند هار به آواز اصلی که مخرج آن نوک زبان و کام بالا باشد ادای میکنند که آواز ز زبانی ارد (یعنی ز افغانی)

تفصیل و احرف مخصوصه الشکل افغانی

حروف افغانی	تلفظ	مثال	معنی	موضع آن در قافیه	کیفیت
ش	بندین	بند	خوب «بند»	ش	س یک نقطه زیر سر و یک باله سر دارد و این حروف را نیز به آوازهای مختلفه ادا می نماید و چنانچه بعضی طوائف به آوازیکه میان شخ باشد ادا می نمایند که آن هم تعلق به سماع دارد و گاهی پیشا در و غیره به آواز خ چنانچه پینوس می نویسند و پیچو می خوانند و مردم ترک مقرر کرده اند که پیچو خ می خوانند چنانچه بجای بند آواز خ می کشند و گاهی آواز صلی می کشند که ش افغانی یعنی ش ثقیل باشد و اینها
گ	گاف گوه	بین	گ	چون کاف فارسی از خود صورت دارد و ما آنرا براسه تسهیل گن می نویسیم نه گ .	
ن	نوفن	کین	چپ	ن	ن زیر حلقه خورد دارد که در مانع خوانده میشود این را چنین نمه مرکب می نویسند لکن غلط است زیرا خود صورت دارد حاجت مرکب نوشتن نیست

1314 شمسی مطابق 1935 میلادی

مضامین و محرمین کتاب

(۱) املا	صفحو (۱)	نگارنده عبد کحی حبیبی مدیر طلوع افغان
(۲) بحث اسم	= ۱۳	= میرزا محمد اعظم عضو انجمن ادبی
(۳) تذکیر و تائینث	= ۲۸	= حاجی دلی محمد "مخلص"
(۴) جمع و مفرد	= ۳۵	= محمد یوسف معاون طلوع افغان
(۵) بحث فعل	= ۴۱	= میرزا محمد اعظم عضو انجمن ادبی
(۶) بحث حروف	= ۶۸	= حاجی عبد الغفور خروتی
(۷) بحث جمله نحو	= ۷۷	= قیام الدین "فادم" عضو انجمن ادبی
(۸) تغیرات	= ۹۵	= صالح محمد مدیر معارف
(۹) ضرب الثقل و محاورات	= ۱۰۰	= عبد الخالق اخوندزاده عضو انجمن ادبی
(۱۰) منظومہ خاتمہ کتاب	= ۱۰۴	= سید حسین منتظم مطبع

~~~~~

هوشد تعالی

مقدمه

اهمیتی که زبان ملی یا عنفات پاکیزه قومی، در حیات امروزه ملل برای حفظ شئون و نوامیس، و تحکیم اساس ملیت دارد، از نظر پژوهشگران پوشیده نخواهد بود!

علیحضرت غازی محمدنادر شاه شهید (که خدایش بلطف و رحمت خویش بنوازد) چون ایچای زبان ملی «پنبتوق» را برای سعادت ثنائی لازم دیدند، لاجرم جهت نشر و تعمیق این احساس مقدس که حیات ملی وابسته بآن است، اقدامات حیات بخشانه خیلی قیمتی داری فرمودند، که در تاریخ این ملت شجاع و شیردل سابقه نداشت!

امروز نیز دیده میشود که اکثر بدبینان توجیهات وطن خوایان را که حکومت بیدار و مصلح علیحضرت محمدظایر شاه و تمام زمامداران محترم، این حسن نفس و شریف دردل و ذیباغ تمام افراد ملت تزیین میشود، و شجره آمال پنبتوق خوانان با رجم آورده و کسایتکه با این موضوع مهم، و مسکله حیاتی عالی در محبتی دارند، خود را بسایر توجیهات ملت خوایان را که حکومت مصلح خویش،

با شاید آمال همکنار می یابند! انالی قذمار، وزادگان این
 خاک پاک خود را بتقاضای عنعنات ملی و تاریخی خویش، خیلی خوشبخت
 و مسعود میدانند، که حکومت ملی بیدار خیریت اندیش ما، این پرورشگاه نغز
 را محل احیای زبان ملی و مرکز این خدمت مهم قرار داده و زمامدار بیدار
 و معارف خواه اینولا، والا شان جلالتمآب سردار اعلی غلام فاروق خا
 نانک حکومه صاحب (که بازبان ملی خویش صمیمیت و علاقمندی زیادی دارند) نیز
 بیچگونه تشویق و ترغیب و کمک مالی و اخلاقی را درین باره دریغ نفرموده و همفرا
 چنانچه چندین پیشتر، جنابشان بسایقه همان علاقمندی که بازبان ملی دارند مجلسی
 ترتیب داده و مارتبه تالیف و ترتیب کتبی که در آن موقتاً در این زبان کمک کند تشویق
 فرمودند! ما هم به نیروی این تشویقات پنبهتو خوانانه شان باهم نشسته و مجلسی
 راهبیت و امر عالی شان برای تالیف کتب پنبهتو ترتیب دادیم، و نخست کتاب
 خود آموز تالیف جناب مولوی صالح محمد خان مدیر صانعار را که سردست حاضر بود
 دیده و اصلاح نموده و بحضورشان تقدیم کردیم، کتاب مذکور به مصارف شخصی جنابشان
 چندین پیش، در محل استفاده شوقندان مجا ناگذاشته شد!
 بعد از آن ما برای اینکه این سلسله هم نخورد، یک کتاب دیگر را زیر تحریر گرفتیم
 مضامین این کتاب را درین خود تقسیم نموده و بهر کسی حصه لانگاشت تا بعد از چندی

کتابی ترتیب یافت که اکنون ما آن بنام «معلم پنتو» به شو قلمند از باطنی تقدیم میکنیم!
 این کتاب سلسله دوم نشریات مجلس تالیف پنتو است، برای اینکه در نشر این کتاب
 تمام علاقمندان محترم حصه بگیرند، بنابراین ما اعانه مختصری را از بعضی ذوات محترم گرفتیم
 و این کتاب را بهمان مبلغ که این ذوات محترم برای جیای زبان ملی خود با کمال محبت
 و علاقمندی بمادادند، چاپ و نشر کردیم. و تمنا داریم که سلسله این نشریات تکمیل یافته بعد
 از فروش این کتاب، بمبلغ قیمت آن، کتاب سوم را نیز تحریر و طبع نماییم! بنابراین
 ذواتیکه این کتاب را میخرند، علاوه بر آنکه دارای یک کتاب جدید میشوند و در حقیقت اعانه
 برای نشر کتاب دیگری هم میدهند (چه خوش بود که برآید بیک کرشمه دو کار)
 در تالیف این کتاب ملاحظه دو جنبه را کرده ایم، کسانیکه به قواعد صرف و نحو زبان
 و اصطلاحات آن بدانند البته از روی این مختصر استفاده خواهند کرد. و کسانیکه فقط
 جمله ما و محاوره متفرقه را می آموزند، نیز از روی ترجمه پارسی، پنتوی آن را خواهند خوانند!
 یعنی این کتاب نه صرف و نحو خالص است و نه کتاب قرائت پنتوی تنها! بلکه مراعات
 استفاده عامه شده است! با آنهم اگر سهو و خطائی دیده شود، تمناست اطلاع
 بدهند و ما را معاف فرمایند و ناگواریم با توفیق عطا فرماید تا بزبان ملی خویش خدمتی کرد
 بتوانیم، و از معارف خواهی مای حکومت مصلح خویش، و تشویقات و هدایات حسن مسامت
 جناب عالی نائب حکومت صاحب که در تالیف نشر این کتاب فرموده اند، و نیز از کمک و مساعدت
 ذوات محترم اعانه دهندگان کمال اقتنار داریم. (مجلس تالیف پنتو)

ذوات محترمه مسکيه از کمال معارف خواهی در نشر این

کتاب مساعده فرموده و اعانه داده اند :

و ج ، سردار اعلی غلام فاروق خان نائب الحکومه صاحب قندمار

ع ، ش ، عبد الاحد خان فرقه مشر صاحب قوماندان عسکری

ع ، ص ، محمد اسلم خان مستوفی صاحب

ع ، ص ، محمد ناصر خان رئیس صاحب بلدیہ

ع ، ح ، محمد اکبر خان قوماندان صاحب کو توالی

ع ، ص ، محمد موسی خان رئیس صاحب شرکت پنبتون

ع ، ص ، ممتاز الدین خان مدیر صاحب گمرک

ع ، ب ، محترم غلام فاروق خان توحی

ع ، جناب محترم حاجی گل محمد خان معاون شرکت پنبتون

ع ، جناب محترم حاجی جان محمد خان تاجر بوتکی

ع ، جناب محترم سردار عبدالقد خان آقا

ع ، جناب رحمت الله خان بهوال پسر مستوفی صاحب

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

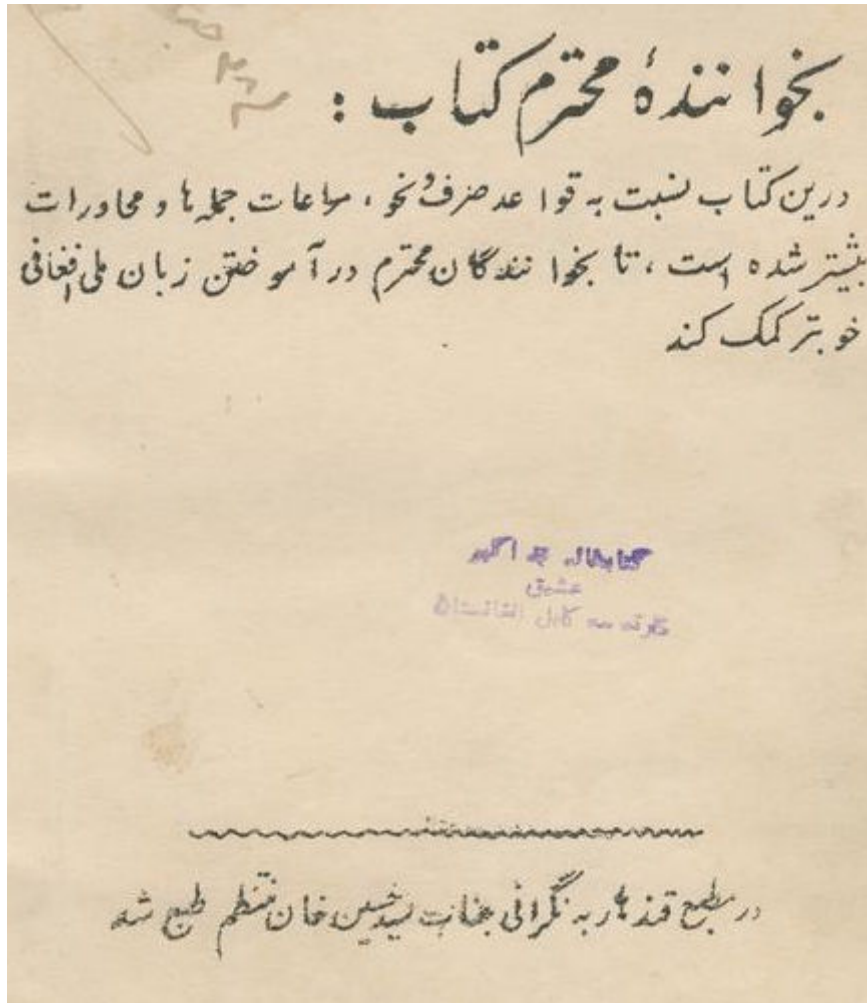
مَخْرَجُهُ وَنُصِّلَى عَلَى رَسُولِهِ الْكَرِيمِ وَعَلَى آلِهِ وَاصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ

ا ط ل ا

مواد است که برای رفع اشتباهات تحریری پینتو، زیلاً یا در داشت میشود اگر در تحریرات افغانی مراعات آن بشود، بد نخواهد بود، و ممکن است که تسهیلات را در نوشت و خواند زبان پینتو، وارد کند.

(۱) ابتدا بساکن

علامه ساکن که عموماً در افغانی و سرخندی (۶) است عند الزوم بالامی صرف ساکن تحریر میشود، اما برای ابتدا بساکن که از خواص زبان افغانی است غمخونده می که معکوس و سرخندی است، تحریر شود این طور (۶) مثلاً ستوری یا مثلاً برای رفع اشتباه از کلمات (وژکه، یعنی بده) بفتح واد و سکون را و (وژکه، یعنی چیز گم شده) بسکون واد، و فتح مخصوصه را،

لینک اسناد:

<http://afghanistandl.nyu.edu/index.html>

or

<http://afghanistandl.nyu.edu/books/adl0146/adl0146-fr01.html>

<http://afghanistandl.nyu.edu/books/adl0180/adl0180-fr01.html>